

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА
кафедра морського та господарського права

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Методичні вказівки і рекомендації
щодо підготовки та проведення практичних занять
для здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності D8 Право

Укладачі: **Достдар Р.М.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри морського та господарського права Факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Дубинський І.Ю., кандидат юридичних наук, доцент кафедри морського та господарського права Факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Рецензент: **Бортник Н. П.** – професор, доктор юридичних наук, завідувачка кафедри адміністративного та конституційного права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Протокол НМР № 1 від 29.01.2025 р.

Міжнародне приватне право: методичні вказівки і рекомендації щодо підготовки та проведення практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності D8 Право / Р.М. Достдар, І.Ю. Дубинський. Миколаїв: ФМП, 2025. 57с.

Методичні вказівки містять вимоги щодо підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів, список літератури з навчальної дисципліни Міжнародне приватне право для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності D8 Право факультету морського права НУК імені адмірала Макарова.

© Р.М. Достдар, І.Ю. Дубинський, 2025

ЗМІСТ

I. Передмова.....	1
II. Програма навчальної дисципліни	11
III. Методичні вказівки і рекомендації щодо підготовки та проведення занять.....	22
IV. Теми практичних занять.....	22
V. Методичні вказівки при підготовці до практичних занять.....	22
VI. Список рекомендованої літератури	11

I. ПЕРЕДМОВА

Розширення торговельно-економічного, науково-технічного і культурного співробітництва України з іншими державами стало підґрунтям для вивчення міжнародного приватного права, яке відіграє важливу роль у правовому регулюванні та всебічному розширенні співробітництва між країнами у різних галузях господарювання.

Викладання курсу «Міжнародне приватне право» в Україні безпосередньо пов'язано з процесом реформування зовнішньоекономічної діяльності, переходом до відкритості суспільства, розширенням відносин українців з громадянами, підприємствами, фірмами та установами інших країн у різних сферах суспільного життя.

Навчальний курс сприяє формуванню у студентів необхідних основних (базових) правових знань про загальні положення, що характеризують природу та специфіку міжнародного приватного права, його основні інститути та підгалузі, висвітлення актуальних проблеми правозастосування у цій сфері.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» є формування у студентів відповідно до освітньо-професійної програми таких компетентностей:

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК5. Здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

Передумовами для вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» є оволодіння фаховими компетентностями, що формуються під час вивчення наступних дисциплін: «Цивільне та сімейне право України», «Міжнародне публічне право», «Трудове право України. Право соціального забезпечення».

Вивчення навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» передбачає формування та розвиток у студентів таких результатів навчання:

Програмні результати навчання (РН):

РН5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН7. Складати та узгоджувати план власного прикладного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

РН8. Застосовувати інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.

РН9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН11. Мати базові навички риторики.

РН13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

РН18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

II. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1

Змістовий модуль 1. Загальні положення міжнародного приватного права

Тема 1. Поняття міжнародного приватного права. Основна література: [36, с. 10-17].

Тема 2. Джерела (форми) міжнародного приватного права. Основна література: [36, с. 17-34].

Тема 3. Колізійні норми в міжнародному приватному праві. Основна література: [36, с. 34-62].

Тема 4. Застосування іноземного права. Основна література: [36, с.62-78].

Тема 5. Суб'єкти міжнародного приватного права. Основна література: [36, с. 78-103].

Змістовий модуль 2. Спадкування, шлюбно-сімейні та трудові відносини в міжнародному приватному праві

Тема 6. Спадкування в міжнародному приватному праві. Основна література: [36, с. 103-124].

Тема 7. Шлюбно-сімейні відносини в міжнародному приватному праві. Основна література: [36, с. 124-149].

МОДУЛЬ 2

Змістовий модуль 3. Характеристика окремих інститутів міжнародного приватного права

Тема 8. Трудові відносини в міжнародному приватному праві. Основна література: [36, с. 124-149].

Тема 9. Право власності та право інтелектуальної власності. Основна література: [36, с.149- 161].

Тема 10. Правочини з іноземним елементом. Основна література: [36, с. 162-171].

Тема 11. Деліктні зобов'язання в міжнародному приватному праві. Основна література: [36, с. 171-183].

Тема 12. Міжнародний цивільний процес. Основна література: [36, с. 183-224].

Тема 13. Міжнародний комерційний арбітраж. Основна література: [36, с.10-17].

III. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ

Методи навчання – способи, якими забезпечується набуття здобувачами відповідних компетенцій через засвоєння програмного матеріалу та активізацію навчального процесу, а саме:

для всіх видів занять:

- робота з літературою- опрацювання різних видів джерел, спрямоване на формування нових знань, їх закріплення, вироблення вмінь і навичок та реалізацію контрольнo-корекційної функції в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти;

- пояснення - словесне розкриття причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей у розвитку природи, людського суспільства і людського мислення;

- дискусія- обмін поглядами щодо конкретної проблеми з метою набуття нових знань, зміцнення власної думки, формування вміння її обстоювати;

- диспут - цілеспрямоване зіставлення різних поглядів на наукову чи суспільну проблематику з метою формування у здобувачів оцінних суджень, зміцнення світоглядних позицій;

- демонстрування- наочно-чуттєве ознайомлення здобувачів з явищами, процесами, об'єктами в їх природному вигляді;

для лекційних занять:

- лекція - усний виклад навчального матеріалу, який характеризується великим обсягом, складністю логічних побудов, сконцентрованістю розумових образів, доведень і узагальнень;

- бесіда - питально-відповідний метод, завдання якого – спонукати здобувачів до актуалізації відомих і засвоєння нових знань шляхом самостійних роздумів, висновків і узагальнень; різновиди бесіди: репродуктивні (спрямовані на відтворення раніше засвоєного матеріалу), катехізичні (передбачають точне відтворення формулювань, запам'ятовування відповідей), евристичні (підводять здобувачів до самостійних висновків);

- ілюстрування - показ та сприйняття предметів, процесів і явищ у їх символічному зображенні за допомогою плакатів, карт, портретів, фотографій, схем, репродукцій, звукозаписів тощо;

- відеометод - використання відеоматеріалів для активізації наочно-чуттєвого сприймання; забезпечує більш легке і міцне засвоєння знань в їх образно-понятійній цілісності та емоційній забарвленості;

для практичних занять:

- вправа - планомірне, організоване, повторне виконання дій із метою оволодіння ними або підвищення їх якості;

- практична робота - метод поглиблення і закріплення теоретичних знань та перевірки наукових висновків; дидактична гра - спеціально створена ситуація (модель реальності) для формування певних практичних навичок та умінь;

- спостереження - тривале цілеспрямоване сприймання об'єктів чи явищ із фіксацією змін, які в них відбуваються, і виявлення на цій основі внутрішніх зв'язків і залежностей, розкриття сутності явищ;

- методи контролю і самоконтролю:

- фронтальне опитування;

- контрольні роботи, твори, диктанти, письмові заліки;

- контрольні тестові роботи програмованого типу (перелік запитань і можливі варіанти відповідей).

Альтернативно може застосовуватися наступна класифікація методів навчання:

- пояснювально-ілюстративний метод - повідомлення готової інформації різними засобами (словесними, наочними, практичними) та усвідомлення і запам'ятовування цієї інформації здобувачами;

- репродуктивний метод - відтворення здобувачем способів діяльності за визначеним викладачем алгоритмом;

- проблемного викладу – постановка викладачем перед здобувачами проблеми і визначення шляхів її розв'язання з приховуванням можливих пізнавальних суперечностей;

- частково-пошуковий - метод, за якого певні елементи знань повідомляє викладач, а частину здобувачі здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання;

- дослідницький - творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів вивчення матеріалу дисципліни є:

- стандартизовані тести;

- аналітичні звіти, курсова робота;

- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;

- студентські презентації та виступи на наукових заходах;

- інші види індивідуальних та групових завдань.

Контроль знань студентів проводиться на практичному занятті та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на семінарських заняттях та набутих практичних навичок під час виконання модульних контрольних робіт. Засвоєння студентом навчального матеріалу з дисципліни оцінюється на підставі результатів поточного контролю (тестування, поточного опитування, виконання індивідуальних завдань та певних видів робіт на практичних, семінарських заняттях тощо) протягом семестру.

Контроль самостійної роботи проводиться:

- з лекційного матеріалу шляхом перевірки конспектів, виступу на семінарських заняттях;
- з практичних, індивідуальних занять шляхом перевірки виконаних завдань, написання реферату за обраною темою.

Контроль виконання курсової роботи включає поточний контроль за виконанням розділів роботи та захист перед комісією.

Зарахування кредитів навчального курсу можливо тільки після досягнення результатів, запланованих РПНД, що виражається в одній з позитивних оцінок, передбачених чинним законодавством.

Критерії оцінювання результатів навчання на семінарських заняттях

Відповіді на семінарах (бали)				Критерії оцінювання
д/ф		з/ф		
6 сем	7 сем	6 сем	7 сем	
5	11,25	1	15	Відповідь правильна, повна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення, використані міжпредметні зв'язки, містить аргументовані висновки.
4	10	0,8	9	Відповідь в цілому правильна, достатньо повна, логічна; допущені несуттєві помилки та неточності у викладенні матеріалу
3	8	0,6	6	Відповідь частково правильна, містить неточності, недостатньо обґрунтована.
2	5	0,5	4	Відповідь має суттєві помилки, аргументи несформульовані, використовуються невірна термінологія.
1	1	0,2	1	Відповідь містить значну кількість суттєвих помилок, не обґрунтована.
0				Студент не дає відповіді.

IV. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

6 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Поняття міжнародного приватного права	4	2
2	Джерела (форми) міжнародного приватного права	4	
3	Колізійні норми в міжнародному приватному праві	4	2
4	Застосування іноземного права	4	
5	Суб'єкти міжнародного приватного права	6	2
6	Спадкування в міжнародному приватному праві	4	1
7	Шлюбно-сімейні відносини в міжнародному приватному праві	6	
8	Трудові відносини в міжнародному приватному праві	6	1
9	Право власності та право інтелектуальної власності	7	2
Разом		45	10

7 семестр

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
10	Правочини з іноземним елементом	12	6
11	Зобов'язання в міжнародному приватному праві	8	6
12	Міжнародний цивільний процес	6	4
13	Міжнародний комерційний арбітраж	4	4
Разом		30	20

V. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Поняття міжнародного приватного права

1. Виникнення міжнародного приватного права.
2. Предмет міжнародного приватного права.
3. Відмінність «МПубП» від «МПривП».
4. Система міжнародного приватного права.
5. Методи МПривП.

1. Виникнення міжнародного приватного права було викликано розвитком торгових відносин – перші (які дійшли до нас) норми міжнародного приватного права виникли у середньовіковій Італії, яка в XIII-XV століттях була одним із центрів міжнародної торгівлі. Перша норма міжнародного приватного права виникла як глоса (позначка) на полях Кодексу Юстиніана, що належала відомому італійському глосатору Аккурсію: «якщо проти мешканця Болонї подається позов у Модені, він не повинен судитися за законами Модени, яким він підкорюється...» (XIII ст.).

Засновниками доктрини міжнародного приватного права вважаються постглосатори (коментатори) Бертольд і Бальд, які проживали в Італії в XIV столітті, які вивели перші колізійні принципи. Вони зазначали, що до різних правовідносин повинні застосовуватися різні колізійні принципи. До майна – закон місцезнаходження майна, до осіб – їх особистий закон (національності).

Вперше термін «міжнародне приватне право» застосував Джозеф Сторі (член Верховного Суду США, професор Гарвардської школи права) у своїй роботі «Коментарі до конфліктного права», яка була опублікована в 1834 році.

З 40-х років XIX ст. цей термін почали застосовувати й європейські країни.

Термін «міжнародне приватне право» першочергово припускає, що мова йде про регулювання міжнародних відносин – відносин, які виходять за рамки однієї держави та в силу цього підпадають під дію різних національних правових систем, різних правопорядків.

2. Предмет міжнародного приватного права. Різні світові школи міжнародного приватного права по різному визначають предмет міжнародного приватного права.

Французька школа стверджує, що предметом міжнародного приватного права є вчення про громадянство, про правове положення іноземців, питання колізійних законів, питання міжнародного цивільного процесу.

Германська школа обмежує предмет регулювання тільки колізійними питаннями. Положення іноземців вона відносить до цивільного права, а питання громадянства – до державного права.

Англо-американська школа при вивченні предмета надає увагу процесуальним питанням, тобто ставлять задачу встановити при яких умовах місцевий суд компетентний розглядати справу з іноземним елементом.

Сучасне міжнародне приватне право регулює дві головні групи відносин:

1. Економічні, господарські, науково-технічні, культурні та ділові відносини між організаціями та фірмами різних країн світу;
2. Відносини з участю іноземних громадян та осіб без громадянства, а саме майнові та особисті немайнові відносини, трудові та сімейні.

3. Відмінність «МПубП» від «МПривП»

Коли мова йде про міжнародне приватне право, то термін «міжнародне» означає, що воно регулює відносини, які не замикаються у межах однієї країни, а містять іноземний елемент. МПрП є галуззю національного права, і кожна держава має свою власну, відмінну від інших, систему норм МПрП.

Необхідно зазначити, що міжнародне приватне право тісно пов'язано з міжнародним публічним правом, але міжнародне публічне право – це самостійна правова система.

Перша різниця міжнародного приватного права від міжнародного публічного права стосується самого змісту відносин, які регулюються.

У міжнародному публічному праві головне місце займають політичні взаємовідносини держав – питання забезпечення миру та міжнародної безпеки, суверенітету держав, невтручання, проблеми роззброєння. Тобто регламентовані ним відносини мають не цивільно-правовий, а міждержавний характер.

Що стосується міжнародного приватного права, то воно регулює саме особливу групу цивільно-правових відносин, які мають міжнародний характер. Це насамперед майнові відносини. Мова йде не про відносини за вертикаллю, а про відносини за горизонталлю.

Друга різниця міжнародного публічного та приватного права це різниця по суб'єктам відносин.

Основним суб'єктом міжнародного публічного права є держави. Визнається також правосуб'єктність міждержавних організацій, що є вторинними суб'єктами.

В міжнародному приватному праві основним суб'єктом не є держава, хоча держава й може виступати в якості останнього, а окремі особи – фізичні та юридичні.

Третя різниця міжнародного публічного та приватного права – по джерелам.

У міжнародному публічному праві основним джерелом правового регулювання відіграє міжнародний договір.

У міжнародному приватному праві правила міжнародних договорів застосовуються не безпосередньо, а тільки після їх санкціонування державою. Крім цього міжнародне приватне право має також джерелами внутрішнє законодавство, судову та арбітражну практику.

Спільні риси виявляються у тому, що МПубП і МПривП регулюють єдиний комплекс відносин — міжнародні відносини, але на різних рівнях.

4. Система міжнародного приватного права складається з загальної та особливої частини.

1. Загальна частина охоплює питання загального характеру, які методологічне значення для міжнародного приватного права в цілому, а саме: поняття, предмет, методи регулювання, принципи, система, джерела, вчення про колізійні та матеріально-правові норми, правові режими (національний, найбільшого сприяння, суб'єктів міжнародного приватного права тощо).

2. Особлива частина охоплює право власності, зобов'язальне право, зобов'язання з правопорушень, авторське, винахідницьке, патентне, сімейне, спадкове право, трудове відносини, міжнародний цивільний процес, міжнародні перевезення.

5. Методи МПрП.

Під методом правового регулювання розуміють комплекс взаємопов'язаних засобів юридичного впливу на певну сферу суспільних відносин.

Колізійно-правовий метод. Приватноправові відносини, що містять іноземний елемент, мають юридичний зв'язок із правопорядками двох чи більше країн, тому під час їх регулювання виникає так звана колізія (зіткнення) правових систем держав, з якими пов'язані суб'єкти чи об'єкти правовідносин, або ж юридичні факти, що вплинули на їхнє виникнення, зміну чи припинення.

Колізійно-правовий метод був історично першим у МПрП.

Із розвитком міжнародного цивільного та комерційного обігу колізійно-правовий метод перестав задовольняти потреби міжнародного спілкування, гальмував розвиток відносин, насамперед економічних, між державами. Тому країни прагнули знайти інші засоби та можливості врегулювання приватноправових відносин міжнародного характеру.

Матеріально-правовий метод. Як уже зазначалося, причиною виникнення колізій між правовими системами різних держав є істотні, а іноді принципові відмінності, характерні для національних правових систем світу. Колізійну проблему можна розв'язати шляхом не тільки вибору одного з національних правопорядків, що пов'язані з правовідносинами (колізійно-правовий метод), а й створення спільного одноманітного матеріально-правового регулювання приватних відносин, що мають міжнародний характер, тобто шляхом уніфікації норм матеріального права.

Тема 2. Джерела (форми) міжнародного приватного права

1. Міжнародні договори.
2. Судова та арбітражна практика.
3. Внутрішнє законодавство.
4. Звичаї.
5. Правова доктрина.

1. Міжнародні договори

Ст.3 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005р. та ч.2 ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України» 29.06.2004 р. зазначають,

що у випадках, коли міжнародним договором України, укладання якого відбулося у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародних договорів України.

Міжнародний договір – це важливе джерело міжнародного приватного права, який створює для держав, які домовляються, єдине регулювання визначених видів відносин з іноземним елементом. Таке регулювання досягається шляхом включення у договори єдиних колізійних або уніфікованих матеріально-правових норм.

Класифікація міжнародних договорів:

1. За предметом регулювання (в галузі деліктних відносин, сімейного права, трудового права, цивільного процесу тощо).
2. За кількістю учасників (двосторонні, багатосторонні).
3. За суб'єктами-учасниками (державна, а також юридичні або фізичні особи).

2. Судова та арбітражна практика. Судова та арбітражна практика визнається джерелом права лише в окремих країнах.

Під судовою практикою розуміється рішення судів по конкретним справам, в яких втілюються погляди суддів і які стають правовою основою при розв'язанні в майбутньому аналогічних справ. Тобто, судова практика складається з судових прецедентів, і тому логічно, що джерелом міжнародного приватного права називають правовий прецедент.

Судові прецеденти- це погляди судів на певне питання, зафіксовані у рішеннях суду (судові прецеденти). Сутність судового прецеденту полягає в тому, що судовому рішенням надається характер нормативного акту.

Арбітражна практика - це рішення по конкретних справах, які приймаються недержавними незалежними арбітрами (комерційним арбітражем, третейським судом) при вирішенні спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Таке джерело права використовується в Англії, частково у США та в інших державах англосаксонської системи права (Австралія, Канада, ПАР, Ізраїль, Японія, Таїланд тощо).

В Україні чинне законодавство не визнає джерелом права ані рішення суду, ані судову практику. Так, Роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду, Пленуму Верховного Суду України не мають ознак джерел права, тому що вони зводяться лише до роз'яснення питань застосування законодавства при вирішенні справ. Тому прецеденти зарубіжних країн, які визнають прецедентне право в якості джерела правового регулювання, можуть розглядатися відповідно як джерела міжнародного приватного права.

3. Внутрішнє законодавство. Більшість фахівців визнають джерелом права в Україні лише нормативно-правовий акт.

Нормативно-правові акти, які містять норми міжнародного приватного права, можна класифікувати за різними критеріями.

Залежно від їхньої юридичної сили: 1) Конституція України; 2) закони; 3) підзаконні акти.

Залежно від обсягу регулювання міжнародних приватних відносин:

- 1) спеціальні закони;
- 2) закони, які містять окремі норми або групу норм, що присвячені правовідносинам з іноземним елементом;
- 3) спеціальні підзаконні акти;
- 4) підзаконні акти, які містять окремі норми або групу норм, що присвячені правовідносинам з іноземним елементом.

Конституція в Україні, як і в більшості країн світу, є основним джерелом права взагалі, у тому числі і в міжнародному приватному праві. Окремі її положення мають першорядне значення для міжнародного приватного права, адже Конституція України в системі джерел права має найвищу юридичну силу та визнає принцип верховенства права, а її норми є нормами прямої дії (ст. 8 Конституції). Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України. Водночас Конституцією, законами чи міжнародними договорами України можуть встановлюватися окремі винятки (ст. 26 Конституції України). Конституційні норми права є підґрунтям подальшого більш детального регулювання міжнародно-приватного відносин в законах і підзаконних нормативно-правових актах.

Серед спеціальних законів головним джерелом міжнародного приватного права на Україні слід визнати Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року, який створювався з урахуванням останніх кодифікацій міжнародного приватного права в східних країнах. Він набув чинності з 1 вересня 2005 року. В ньому містяться загальні поняття (поняття колізійної норми, зворотне відсилання, правова кваліфікація, автономія волі, взаємність тощо), а також колізійні норми, які визначають право, що підлягає застосуванню щодо статусу осіб, форми та змісту правочинів, речових прав, зобов'язального права, сімейних, спадкових, трудових, процесуальних та інших відносин.

4. Звичаї - це правило, яке склалося давно, систематично застосовується, хоч і не вимагає своєї фіксації у певній правовій формі.

Звичаї, як правило застосовуються в торгівельній практиці (правила ІНКОТЕРМС)

Звичаї застосовуються:

- 1) коли їх застосування обумовлено в договорі, з якого виник спір;
- 2) коли до звичаю відсилає норма права, яку належить застосовувати до спірних правовідносин;
- 3) коли застосування звичаїв засновується на положеннях міжнародних договорів, які діють у відносинах між державами, до яких належить сторони в спорі.

Від міжнародних звичаїв слід відрізнити узвичаєння. Узвичаєння, як правило, регулюють взаємовідносини лише у тих випадках, коли сторони в якійсь формі

визнали за необхідне застосовувати певне правило поведінки. Вони можуть використовуватися, наприклад, для тлумачення юридичних угод. Ці правила хоч і є виразником волі учасників правовідносин та використовуються у міжнародній торгівлі, банківській справі, при морських перевезеннях, у морських портах, проте вони не є правовими нормами. Отже, узвичаєння не є джерелом міжнародного приватного права.

5.Правова доктрина як джерело міжнародного приватного права

Особливістю правових систем країн загального права є можливість при обґрунтуванні своєї позиції в суді посилалися не тільки на норми закону або загального права, але й на погляди відомих юристів, чиї праці отримали широке визнання в правовій сфері. Проте далеко не всі опубліковані праці можуть бути процитовані в судах в якості джерела права.

Доктринальні джерела – це опубліковані праці юристів, які мають, як правило, практичну спрямованість та отримали загальне визнання. Робота може розглядатися як визнана в якості джерела права, якщо на неї роблять посилання в декількох судових рішеннях. Більш всього мова йде про публікації, які схожі на вітчизняні коментарі до чинного законодавства, або приватних кодифікаціях прецедентного права.

Роботи академічного характеру та університетські підручники судами як правило не цитуються. Так, у Великобританії джерелами міжнародного приватного права є праці Дайсі, а також Чешира та Норта, у США – приватна кодифікація прецедентів «Звід законів про конфлікт законів», в основу якого покладено трьохтомний курс Білля.

Довгий час доктрина відігравала важливу роль у тлумаченні та застосуванні норм міжнародного приватного права – внаслідок нерозвиненості правового регулювання в цій галузі судові органи при розгляді конкретних справ часто зверталися до її положень. Так, у 1970 році зовнішньоторгова арбітражна комісія при ТПП СРСР при вирішенні питання про застосування зворотної відсилки послалася на Курс міжнародного приватного права Л. А. Лунца (том 2), а також на праці Хелла, Фалькопбріджа та Батифоля.

Тема 3. Колізійні норми в міжнародному приватному праві

1. Поняття та структура колізійної норми.
2. Види колізійних норм.
3. Формули прикріплення та їх види.

1. Поняття та структура колізійної норми. В ЗУ «Про МПрП» в п.3 ч.1 ст. 1 надано поняття колізійної норми, поняття якої вироблено доктриною МПП. Отже, колізійна норма (від лат. *collisio* – сутичка)- це правова норма, що визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом.

Звідси головна особливість колізійних норм: вони самі по собі не розкривають права та обов'язки сторін даного правовідношення, а лише вказують компетентний

для цього правовідношення правовий порядок, що визначає права та обов'язки сторін.

Звідси ж впливає й друга особливість колізійних норм: як норми відсильні вони застосовуються тільки разом з тими матеріально-правовими нормами, до яких вони відсилають, і разом із цими нормами вони утворюють правила поведінки для учасників господарського обігу.

Структура колізійної норми відповідає функціональному призначенню колізійного права, покликаного забезпечити вибір права, компетентного регулювати правовідносини з іноземним елементом.

Колізійна норма складається із двох елементів- обсягу та прив'язки.

Обсяг (в літературі також можна зустріти слово «об'єм») являє собою вказівку, яка міститься в нормі, на групу правовідносин з іноземним елементом, до яких ця норма застосовується.

Прив'язка - це вказівка на право, яке підлягає застосуванню до даного правовідношення.

2. Види колізійних норм. Існують різні види колізійних норм.

1) Найбільш істотна й важлива їхня класифікація проводиться за типом колізійної прив'язки. За цією підставою розрізняють односторонні та двосторонні колізійні норми.

Одностороння колізійна норма- така норма, прив'язка якої прямо називає право країни, яке підлягає застосуванню. Як правило, одностороння норма вказує на країну, у законі якої ця норма міститься.

Двостороння колізійна норма- це норма, прив'язка якої прямо не називає право конкретної держави, а формулює загальний принцип, використовуючи який, провадиться вибір конкретної правової системи (наприклад, принцип «останнє постійне місце проживання спадкодавця», «місце знаходження майна», «місце укладання правочину», «місце перебування» та ін.).

Прив'язку двосторонньої норми називають формулою прикріплення.

2) За способом регулювання колізійні норми поділяються на імперативні, диспозитивні й альтернативні.

Імперативні- норми, що містять категоричні приписи, які стосуються вибору права; норми, які не можуть бути змінені за розсудом сторін правовідносин.

Диспозитивні- норми, які, встановлюючи правило про вибір права, залишають сторонам можливість відмовитися від нього, замінити іншим правилом.

Альтернативні- норми, які передбачають кілька правил по вибору права для вказаних в обсязі норми правовідносин.

3) В залежності від кількості прив'язок колізійні норми поділяються на однозначні та множинні.

Під однозначними розуміються норми, що містять одну прив'язку.

Під множинними розуміють норми, що мають дві, три і більше колізійних прив'язок, котрі, у свою чергу, можуть бути альтернативними чи кумулятивними.

Альтернативні норми розрізняються між собою залежно від характеру зв'язку між альтернативами та поділяються на прості та складні.

У простій альтернативній колізійній нормі всі альтернативні прив'язки рівнозначні — кожна з них може бути застосована. При цьому вибір однієї з прив'язок виключає подальше використання інших. Зазвичай вони з'єднуються сполучником «або».

Складна альтернативна колізійна норма — це така норма, в якій альтернативні прив'язки супідрядні між собою. При цьому виокремлюються основна (генеральна) прив'язка, яка формулює загальне головне правило вибору права (призначене для першочергового застосування), і субсидіарна, - яка формулює ще одне або кілька правил і застосовується тоді, коли головне правило з будь-яких причин не було застосоване або виявилось недостатнім для вибору компетентного правопорядку.

Кумулятивні — це такі норми, в яких до одних правовідносин застосовується одночасно кілька прив'язок. Причому застосування однієї з прив'язок не виключає подальшого використання іншої.

4) Необхідно також вказати й на такі колізійні норми, як міжнародні та міжобласні (інтерлокальні). Їх виділяють згідно з критерієм дії колізійних норм у просторі.

У випадку інтерлокальних колізійних норм прийнято говорити про колізійні норми складових частин держави.

Право, що застосовується на практиці, у ряді випадків визначається не тільки стосовно якої-небудь території, а й стосовно осіб (інтерперсональне право) і часу (інтертемпоральне право).

Вказана класифікація колізійних норм не є вичерпною, наука міжнародного приватного права розробляє класифікації і за іншими критеріями.

5). За джерелами права колізійні норми поділяють на національно-правові (внутрішні), які містяться у внутрішньому законодавстві кожної держави, і міжнародні, які мають своє закріплення в міжнародних договорах.

3. Формули прикріплення та їх види. Як уже зазначалося раніше, формулою прикріплення називають прив'язку двосторонньої колізійної норми.

До основних формул прикріплення, що склалися у міжнародному приватному праві, відносять наступні:

1. Особистий закон фізичних осіб- найпоширеніша формула прикріплення. Дана прив'язка існує у двох варіантах:

- 1) закон громадянства або національний закон (lex nationalis, lex patriae);
- 2) закон місця проживання (lex domicilii).

Перший означає застосування права тієї держави, громадянином якого є дана особа, другий- застосування права держави, на території якого дана особа проживає або тимчасово перебуває.

2. Особистий закон юридичних осіб (*lex societatis*) означає застосування права тієї держави, резидентом якого є юридична особа.

Основні труднощі, що виникають у зв'язку із цим є визначення державної приналежності юридичної особи.

Так, по-перше, у праві європейських країн широко використовується принцип «осілості» (місця знаходження адміністративного центру) (Франція, Німеччина, Італія, Швейцарія і т. д.).

По-друге, за законом місця заснування (реєстрації) статуту фірми, підприємства тощо (критерій інкорпорації) (Чехія, Угорщина, США, Великобританія).

По-третє, за законом місця здійснення основної діяльності. Ця колізійна прив'язка переважно використовується в законодавстві країн, що розвиваються.

Існують й інші критерії визначення особистого статусу юридичних осіб (контролю, місця здійснення космічної діяльності).

3. Закон місця знаходження речі (*lex rei sitae*) означає застосування права тієї держави, на території якого перебуває річ, що є об'єктом правовідносин.

З початку розвитку правових норм дана формула прикріплення застосовувалася до нерухомих речей, у цей час у сферу її дії включається й рухоме майно.

У цілому за даним законом практично в усьому світі визначається правове положення майна, як рухомого, так і нерухомого. Зокрема, закон визначає такі питання: чи може річ бути об'єктом права власності або іншого речового права, юридична кваліфікація речі (рухома або нерухома), порядок виникнення, зміни та припинення права власності й інших речових прав, їхній обсяг.

4. Закон, обраний сторонами правовідносин (*lex voluntatis*) означає застосування права тієї держави, що виберуть самі учасники правовідносини.

У цьому випадку суд при виборі компетентного закону керується прямо вираженням або яким мається на увазі наміром особи, що уклала правочин. Такий спосіб вибору права використовується тільки в одній групі правовідносин - у договірних зобов'язаннях.

5. Закон місця вчинення акту (*lex loci actus*) означає застосування права тієї держави, на території якого вчинений правовий акт.

Правовий акт- поняття широке, і дана формула конкретизується залежно від того, про який вид акту йде мова: а) закон місця укладання договору; б) закон місця виконання зобов'язань; в) закон місця укладання шлюбу; г) закон місця вчинення правопорушення; д) закон форми укладання правового акту.

6. Закон країни продавця (*lex venditoris*) означає застосування права тієї держави, резидентом якого є продавець. Це відносно нова, але вже досить

розповсюджена формула прикріплення, яка використовується в договірних зобов'язаннях.

7. Закон валюти боргу (*lex monetae*). Відносно даного принципу існує наукова концепція, яка виходить із того, що той, хто уклав договір у певній іноземній валюті, тим самим у питаннях валюти підкорився правопорядку держави, якому належить дана валюта.

8. Закон суду (*lex fori*) означає застосування права тієї держави, де розглядається спір. Відповідно цієї формули, суд або інший правозастосовчий орган повинен керуватися правом своєї країни, незважаючи на наявність іноземного елемента в правовідносинах.

9. Закон найбільш тісного зв'язку (*proper law*) — означає застосування права тієї держави, з якою правовідносини найбільш тісно пов'язані, й застосовується як в зобов'язальному праві, так і у сфері деліктів, шлюбно-сімейних, спадкових, трудових відносин.

10. Закон місця роботи (*lex loci laboris*) — означає застосування права країни, на території якої здійснюється трудова діяльність, і застосовується у сфері міжнародних трудових відносин (основним винятком з даного правила є форма трудового договору).

11. Закон прапора (*lex flagi*) - означає застосування права тієї країни, під прапором якої ходить судно, і застосовується у сфері торговельного мореплавства.

Наведений перелік формул прикріплення не є вичерпним.

Тема 4. Застосування іноземного права

1. Правозастосування іноземних норм.
2. Кваліфікація колізійної норми.
3. Застереження про публічний порядок.
4. Зворотне відсилання та відсилання до закону третьої держави.
5. Обхід закону в міжнародному приватному праві.
6. Взаємність і реторсія.

1. Правозастосування іноземних норм. Застосування іноземного права, на яке посилається колізійна норма, є складним процесом.

Правове регулювання фактичних відносин за участю іноземного елемента, що охоплюються МПрП, проходить три стадії:

- встановлення підсудності – вибір юрисдикційного органу, який буде врегульовувати дане правовідношення (у разі необхідності звернення до такого органу);
- визначення за допомогою колізійних норм держави суду матеріального права, що підлягає застосуванню;
- застосування цього матеріального права.

Застосування норм іноземного права - це діяльність суду й інших правозастосовчих органів по вирішенню будь-яких юридичних питань на підставі норм іноземного права. Полягає у тлумаченні їх змісту та з'ясуванні волі іноземного законодавця щодо врегулювання відповідних відносин.

Колізійні норми є правовою підставою застосування норм іноземного права.

2. Кваліфікація колізійної норми

Складовою частиною тлумачення є правова кваліфікація. Для того, щоб застосувати колізійну норму, необхідно, по-перше, розкрити зміст юридичних понять, що в ній містяться, а по-друге, співвіднести їх з фактичними обставинами, при яких ця норма повинна бути застосована, з тим щоб переконатися, що фактичні обставини відповідають обсягу і прив'язці колізійній нормі.

Правову кваліфікацію стаття 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» розкриває як визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом. Цей процес ще називають «первинною кваліфікацією».

Після вибору права, яке підлягає застосуванню, відбувається «вторинна кваліфікація», яка передбачає застосування норм обраного правопорядку, встановлення його змісту, а також визначення обмежень застосування іноземного права.

«Конфлікт кваліфікації» виникає у випадку різного визначення тих самих понять у різних правових системах. Тобто, юридичні поняття, з яких складаються обсяг і прив'язка колізійних норм різних держав, можуть за формою збігатися, але мати різний зміст. Складність даного питання обумовлена тим, що в праві різних держав поняття, що використовуються при формулюванні правової норми («юридична особа», «доміцилій», «форма договору», «рухоме і нерухоме майно» і т.д.) не співпадають за своїм змістом.

Практиці МПрП відомі різні підходи щодо кваліфікації обставин справи чи норм права, які підлягають застосуванню. Розрізняють декілька основних способів кваліфікації:

- за законом суду (*lege fori*);
- за системою права тієї держави, до якого відсилає колізійна норма (*lex cause*);
- за принципом автономної кваліфікації.

В доктрині МПрП виділяють декілька правових механізмів, дія яких виключає можливість застосування іноземного права, обраного на підставі колізійної норми:

- застереження про публічний порядок;
- зворотне відсилання або відсилання до права третьої країни;
- застереження, що забороняє обхід закону.
- застереження про взаємність.

3. Застереження про публічний порядок. Одним із основних етапів застосування іноземного права є визначення можливості його дії в Україні з урахуванням правил, які отримали назву «застереження про публічний порядок». Оскільки колізійна

норма може обирати право будь-якої держави, а передбачити всі наслідки цього вибору неможливо, то з метою запобігання настанню можливих негативних наслідків і вживається застереження про публічний порядок.

Застереження про публічний порядок можна визначити як заборону застосування норм іноземного права, які не сумісні з основним правопорядком (публічним порядком) України.

4. Зворотне відсилання та відсилання до закону третьої держави. Під час правової кваліфікації може виникнути проблема, що в доктрині отримала назву «зворотне відсилання та відсилання до закону третьої держави». Її суть полягає в відсиланні колізійної норми законодавства однієї держави до закону іншої держави.

5. Обхід закону в міжнародному приватному праві означає вчинення сторонами правовідносин дій, які свідомо спрямовані на штучне визначення права, яке підлягає застосуванню до правовідносин з метою найбільш «поблажливого» регулювання правовідносин.

Відповідно при цьому сторона ухиляється від дії того закону, який регулював би ці правовідносини, якщо б не було штучно створеної прив'язки до іншого правопорядку.

6. Взаємність і реторсія. Доктрина міжнародного права закріпила положення про рівність країн, а тому країни є взаємозалежними. Кожна із країн має взаємно визнавати закони іншої країни незалежно від належності держави до тої чи іншої формації.

Взаємність передбачає надання фізичним і юридичним особам іноземної держави певних прав за умови, що фізичні та юридичні особи України користуватимуться такими самими правами в тій країні. Таким чином, наша держава забезпечує своїм суб'єктам користування певним комплексом прав у зарубіжній країні, де вони перебувають.

На принципах взаємності в міжнародних відносинах іноді застосовуються реторсії- заходи примусового впливу у відповідь на недружні дії іншої держави.

Метою реторсії є домогтися скасування обмежень встановлених окремою державою, якщо ця держава вчинила заходів, що несуть необґрунтовану, в порядку дискримінації, шкоду інтересам іншої країни або її громадян. Тому в доктрині МПрП реторсію називають зворотною взаємністю.

Необхідно розрізняти реторсії та репресалії.

Реторсії є результатом порушення не права, а саме завдання шкоди інтересам держав або їх громадян чи організацій.

У випадку ж порушення права слід вести мову про репресалії.

Тема 5. Суб'єкти міжнародного приватного права

1. Правовий статус фізичних осіб у міжнародному приватному праві.

2. Правоздатність та дієздатність іноземців. Права громадян України за кордоном.
3. Юридичні особи в міжнародному приватному праві.
4. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права.

1. Правовий статус фізичних осіб у міжнародному приватному праві.

Особливість правового статусу фізичної особи в МПрП полягає у тому, що, перебуваючи в іншій державі, вона підпорядковується одночасно двом правопорядкам, а саме:

- своєму вітчизняному (закону громадянства (*lex patriae*) чи закону постійного місця проживання (*lex domicilii*)), оскільки зберігає правовий зв'язок із державою свого громадянства чи постійного місця проживання, правовий статус громадянина своєї держави, користується її захистом, підкоряється її законам;
- правопорядку держави перебування (тієї держави, на території якої фізична особа перебуває у конкретний момент).

Питання громадянства на міждержавному рівні врегульовано за допомогою чисельних нормативно-правових актів, де визначено поняття громадянства, відповідно до якого це правовий зв'язок між особою та державою, незалежно від етнічного походження особи.

Громадянство – це правовий зв'язок фізичної особи з державою, що проявляється у взаємних правах і обов'язках. Громадянин повністю підлягає юрисдикції своєї країни.

У деяких випадках фізична особа може мати подвійне (множинне) громадянство, що означає одночасну належність особи до громадянства двох або більше держав (таких осіб прийнято називати біпатридами); або взагалі не мати громадянства жодної країни, – і тоді мова йде про особу без громадянства (апатриду).

Підставами для набуття громадянства можуть бути походження, територіальний принцип, прийняття до громадянства, поновлення у громадянстві, усиновлення, встановлення опіки чи піклування над дитиною тощо.

2. Правоздатність та дієздатність іноземців. Права громадян України за кордоном. Правоздатність іноземців визначається за правом держави їхнього перебування. В Україні іноземцям надано національний правовий режим. Згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються однаковими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» (ч. 2 ст. 17) конкретизовано це конституційне положення щодо приватноправових відносин і закріплено, що іноземці та особи без громадянства мають цивільну правоздатність в Україні нарівні з громадянами України, крім випадків, передбачених законом або міжнародними договорами України. Аналогічні приписи закріплено у ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Потрібно розрізняти правові статуси іноземця, біженця та особи, яка потребує притулку:

іноземець- особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав (п.6 ч.1 ст.1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»);

біженець- особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (п.1 ч.1 ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»);

особи, які потребують притулку:

- особа, яка потребує додаткового захисту,- особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань (п.13 ч.1 ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»);

- особи, які потребують тимчасового захисту, - іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження (п.14 ч.1 ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»).

Дієздатність іноземців в Україні. У зв'язку з тим, що законодавства окремих держав по-різному вирішують питання віку встановлення та обмеження дієздатності, а саме встановлюють різний вік, з якого настає повна дієздатність, різні умови, підстави та обсяг її обмеження тощо, саме тому щодо дієздатності фізичної особи виникають колізії.

Традиційно існує три режими для іноземців: національний, найбільшого сприяння та спеціальний.

Національний режим передбачає надання іноземним громадянам і юридичним особам такого ж режиму, що і вітчизняним громадянам і юридичним особам. Таким чином, держава прирівнює іноземців у тій чи іншій сфері до власних громадян.

Режим найбільшого сприяння передбачає надання іноземцям таких прав та/або встановлення таких обов'язків, які надані для громадян будь-якої третьої країни, які перебувають на території даної країни в найбільш вигідному у правовому відношенні становищі. Застереження про найбільше сприяння включається до міжнародних договорів на взаємній основі.

Спеціальний режим полягає у наданні іноземцям у будь-якій сфері певних прав та/або встановленні для них певних обов'язків, які відрізняються від тих, що передбачені для власних громадян відповідної держави. Спеціальний режим може нести як позитивний, так і негативний характер для іноземців.

Правове становище громадян України за кордоном. Кожен громадянин України має право вільного виїзду за межі України, крім випадків, передбачених законодавством, і в'їзду на її територію. Громадянин України ні за яких підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну. Порядок виїзду громадян України за кордон і повернення в Україну врегульовано Конституцією України, а більш детально – Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р.

3. Юридичні особи в міжнародному приватному праві. У загальному вигляді юридична особа визначається як організація чи установа, що виступає самостійним учасником цивільних правовідносин.

На компанії, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, а також на представництва різноманітних державних органів, міжурядових та громадських організацій за кордоном впливають щонайменше дві правові системи – правова система держави, згідно якої така юридична особа вважається національною («своєю»), та правова система держави, на території якої вона здійснює певну діяльність.

Право, до якого відсилає колізійна норма, визначаючи статус юридичної особи, називають особистим законом юридичної особи (*lex societatis*).

Взагалі у світовій практиці існує декілька основних критеріїв, які дозволяють визначити особистий закон юридичної особи:

- ✓ за місцем створення (теорія інкорпорації),
- ✓ за місцем знаходження адміністративного центру (теорія осілості),
- ✓ за місцем її основної діяльності (теорія центру експлуатації) та
- ✓ за місцем, з якого здійснюється контроль за діяльністю юридичної особи (теорія контролю).

Іноземним юридичним особам в Україні надається національний режим, який прямо закріплений у ч. 2 ст. 129 ГК України, ст. 29 Закону «Про міжнародне приватне

право», в чисельних двосторонніх угодах про надання правової допомоги, та в системі договорів СОТ, членом якої є наша держава, зокрема у ст. III Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГАТТ).

4. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права. Держава має повну владу на своїй території, тобто має юрисдикцію.

Міжнародне співробітництво, різноманітне за формами, сферами здійснення, реалізується різними суб'єктами, серед яких важливе місце посідають і держави. До того ж останні виконують функцію не тільки суб'єкта міждержавних відносин публічно-правового характеру, що регулюються міжнародним правом, а й суб'єкта цивілістичних відносин майнового та немайнового характеру, які підпадають під дію міжнародного приватного права.

Здавна іноземна держава вважається особливим суб'єктом права, до якого є неприпустимими будь-які примусові заходи (накладення арешту на майно, примусове стягнення, вчинення позову тощо), вважається що іноземна держава володіє імунітетом.

Імунітет (від лат. звільнення від чого-небудь) – право держави на звільнення від юрисдикції інших держав, право на незастосування до цієї держави різних примусових заходів зі сторони судових, адміністративних та інших органів інших держав.

Різновиди імунітетів, в залежності від обсягу тих положень, які можуть визначатися державою відповідно до її внутрішнього законодавства:

- абсолютний імунітет – це такий різновид імунітету, коли держава користується імунітетом у повному обсязі, всіма його елементами, й положення цього імунітету розповсюджуються на будь-яку діяльність держави і на всю її власність;

- функціональний імунітет – це такий різновид імунітету, який заснований на принципіальному поділі функцій держави на публічно-правову та приватно-правову;

- обмежений імунітет це імунітет, який не використовує формальних критеріїв, а формулює перелік конкретних випадків, коли держава не користується імунітетом.

Юрисдикційні імунітети - різновиди імунітетів, в яких одна країна не підкоряється юрисдикції іншій країні. Він поділяється на:

- судовий імунітет – держава не підсудна судам іншої держави. Не можливо притягнути державу як відповідача за справою, яка порушена судом іншої держави;

- імунітет від попереднього забезпечення позову – без згоди держави не можна приймати рішення щодо попереднього забезпечення позову й не можна вживати жодні примусові заходи, які стосуються майна держави;

- імунітет від примусового виконання рішення.

Тема 6. Спадкування в міжнародному приватному праві

1. Колізії у спадкуванні за МПрП

2. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин

3. Колізійні питання щодо спадкового права
4. Спадкові права іноземців в Україні. Умови по взаємність правових систем
5. Захист спадкових прав українських громадян за кордоном
6. Правовий режим відумерлої спадщини

1. Колізії у спадкуванні за МПрП. Колізії у міжнародному спадкуванні виникають з-за таких умов (факторів):

- зв'язок спадкових відносин більш як з однією правовою системою – може виникнути внаслідок руху (мобільності) суб'єктів різних правових систем через державні кордони й поширення майнових відносин на міждержавному просторі.
- плюралізм правових систем – спадкове право різних країн має значні розбіжності в регулюванні процесу спадкування. Вони зумовлені значною мірою історичними, економічними, релігійними, моральними, культурними, соціальними й іншими чинниками.
- можливість взаємодії цих правових систем – така взаємодія виражається у застосуванні в одній країні норм спадкового права, які існують в іншій країні щодо іноземного спадкування, і у позитивному ставленні до набутих в іншій країні суб'єктивних спадкових прав.

Взаємодія різних систем права в регулюванні спадкових відносин здійснюється шляхом:

- визнанням прав, що виникли при спадкуванні за кордоном, і
- встановленням й застосуванням правових норм, що стосуються спадкування своїм громадянином за кордоном, коли спадкоємцю надаються суб'єктивні права й накладаються обов'язки.

2. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин. Серед міжнародних багатосторонніх конвенцій, які містять матеріально-правові чи колізійні норми, застосовувані у сфері спадкового права, є

Конвенція про колізію законів, що стосуються форми заповідальних розпоряджень, вчинена в Гаазі 5 жовтня 1961 р.;

Конвенція про право, яке підлягає застосуванню до спадкування нерухомого майна, вчинена в Гаазі 1 серпня 1989 р.;

Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном 1973 р.;

Вашингтонська конвенція про форму міжнародного заповіту від 26 жовтня 1973р.

Україна не приймає участі в жодному багатосторонньому міжнародному договорі з питань спадкування, але є учасницею близько 30 двосторонніх договорів щодо правової допомоги, якими врегульовуються питання іноземного спадкування.

3. Колізійні питання щодо спадкового права. Унаслідок міграції населення в усьому світі кількість спадкових справ, ускладнених наявністю іноземного елемента, постійно збільшується. Переселенці часто пов'язані родинними стосунками з громадянами країни свого походження, що і стає підставою для виникнення

спадкових справ з іноземним елементом. Різноманітність практики в цій галузі та труднощі, що виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, пояснюється значними розбіжностями у матеріальному праві різних держав.

4. Спадкові права іноземців в Україні. В Україні іноземні громадяни можуть на загальних засадах разом з українськими громадянами бути суб'єктами спадкових відносин. Надання іноземцям національного режиму у сфері зазначених відносин ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», ЦК України, а також консульських конвенцій та міжнародних договорів про правову допомогу.

Національний режим має безумовний характер, тобто надається іноземному громадянину без вимоги про взаємність.

Надаючи іноземцям національний режим щодо спадкування, Україна не ставить умови про взаємність. Разом із тим, прирівнюючи іноземців до громадян України у правах і обов'язках, держава може встановити певні обмеження, закріпивши їх у законі або міжнародному договорі.

5. Захист спадкових прав українських громадян за кордоном. Спадкові права українських громадян за кордоном у зв'язку зі смертю за кордоном громадянина України, відкриттям спадщини і наявністю за кордоном спадкового майна виникають спадкові відносини, що регулюються на підставі або колізійних норм внутрішнього законодавства певної держави, або норм міжнародної угоди. Україна визнає права спадкування, що виникли під дією іноземного закону. Громадяни України як спадкодавці за кордоном мають право заповідати своє майно і майнові права. Це означає, що українські громадяни можуть виступати спадкоємцями певної черги при спадкуванні за законом і мають право на одержання спадкової частки у разі відкриття спадщини за кордоном за законом держави, в якій відкрилася спадщина.

У більшості випадків внутрішнє законодавство, міжнародні угоди з правової допомоги та консульські конвенції виходять із принципу розщеплення режиму спадкування майна залежно від його категорії. Відносно нерухомого майна застосовується закон місцезнаходження майна, а відносно рухомого — закон громадянства спадкодавця (або закон місця проживання).

Захист спадкових прав українських громадян за кордоном покладений на консулів.

6. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному приватному праві.

При спадкуванні майна в будь-якій державі світу можлива така правова ситуація, за якої на спадкове майно, що залишилося після смерті спадкодавця, ніхто із спадкоємців не претендує. Таке майно називається відумерлим.

Спадкове право майже всіх країн передбачає перехід відумерлого майна до державної казни, що унеможлиблює втрату права власності на спадкове майно і тим самим сприяє його захисту від можливого пошкодження або втрати. Для набуття державою права на відумерле майно прийняття спадщини законом не передбачено.

Разом з тим у різних правових системах існують дві різні концепції права держави на спадкування відумерлого майна.

Концепція «права окупації» означає, що відумерле майно, яке знаходиться на території держави, переходить у її власність як безхазяйне, вільне від будь-яких обтяжень на підставі принципу місцезнаходження речі або місця смерті громадянина (Франція, Австрія, США). Держава обертає таке майно на свою користь незалежно від зв'язків між нею і спадкодавцем. Право окупації виключає можливість передання відумерлого майна іноземній державі, яка претендує на нього за правом спадкування.

Концепція «права спадкування» ґрунтується на універсальному правонаступництві і передбачає наявність зв'язку між державою і спадкодавцем, оскільки відумерле майно переходить у власність держави, громадянином якої був померлий, незалежно від місцезнаходження майна (Іспанія, Швейцарія). У цьому разі держава несе відповідальність за боргами спадкодавця.

Тема 7. Шлюбно-сімейні відносини в міжнародному приватному праві

1. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав
2. Колізійне регулювання укладання та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві
3. Колізійні прив'язки в регулюванні сімейних відносин в МПрП
4. Міжнародно-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин
5. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві
6. Міжнародне усиновлення та його наслідки
7. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві

1. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав. До останнього часу для сімейного права характерним була стабільність і консерватизм правового регулювання. Реформування правових актів, що регулюють сімейні відносини в більшості розвинутих держав, відбулося в період після другої світової війни.

Норми сімейного права значно варіюються від країни до країни. Це пов'язано як з розходженнями в правових системах, так і з особливостями релігійних вчень, національних традицій. Кожна держава у межах своєї юрисдикції встановлює власні правила регулювання однакових відносин. Сфера шлюбно-сімейних відносин у цьому сенсі є унікальною, оскільки ні процес уніфікації, ні існування міжнародних звичаїв не можуть нівелювати ту специфіку в регулюванні, що зумовлюється національними нормами.

До шлюбно-сімейних відносин у МПрП належить вирішення колізій щодо:

- укладання та розірвання «шлюбу з іноземним елементом», тобто шлюбу між особами різної державної належності або здійснення цих дій за кордоном;

- регулювання відносин подружжя у шлюбах з іноземним елементом;
- «міжнародне усиновлення», тобто усиновлення дитини особами з іншою державною належністю; аліментні зобов'язання батьків і дітей та ін.

2. Колізійне регулювання укладання та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві. Відповідно до ст. 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» *формальні умови* (форма і порядок укладання шлюбу) в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України.

Щодо *матеріальних вимог*, то ст. 55 цього Закону закріплює, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу.

Шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання стосовно громадянина України вимог СК України щодо підстав недійсності шлюбу (ч. 1 ст. 58 Закону «Про міжнародне приватне право»).

Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні (ч. 2 ст. 58 цього Закону), тобто такі шлюби визнаються в Україні і за формальними, і за матеріальними умовами відповідно до права держави місця укладання шлюбу (прив'язка *lex loci celebrationis*).

До *матеріальних вимог* з метою запобігання виникненню «кульгаючих відносин» застосовується кумулятивна прив'язка- права держави місця укладання шлюбу (прив'язка *lex loci celebrationis*) та особистого закону кожної з осіб, які укладають шлюб (*lex personalis*).

Можливість укладання консульських шлюбів виникає тоді, якщо обидві особи мають національну належність держави, що призначила посла чи консула.

Окремою проблемою у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин є визнання розірвання шлюбу (розлучення), що мало місце за кордоном.

Це визнання полягає у поширенні законної сили рішення іноземного суду (чи іншого правозастосовного органу) на територію України.

Таке визнання може здійснюватися у двох формах:

- у вигляді визнання іноземного судового рішення про розлучення судом України, або
- шляхом легалізації документа про розлучення, виданого за кордоном.

3. Колізійні прив'язки в регулюванні сімейних відносин в МПрП. Взагалі у сфері колізійного регулювання сімейних відносин головним і найбільш поширеним є принцип особистого закону (*lex personalis*). Усі найбільш важливі питання регулювання сімейних відносин вирішуються за особистим законом учасників цих відносин, що зумовлюється тісним зв'язком сімейних відносин, по-перше, з

особистим статусом людини, обсягом її правосуб'єктності, і, по-друге, з соціокультурною традицією. Тому цілком виправданим є відсилання до правової системи, до якої належать учасники сімейних відносин.

Специфіка міжнародного приватноправового регулювання полягає у необхідності в більшості випадків встановлення спільного особистого закону подружжя.

Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що застосовуватиметься до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання.

Однак у цьому разі автономія волі є обмеженою, оскільки існує вибір лише між особистими законами кожного з подружжя. Вибір права, здійснений подружжям, *має бути зафіксовано у письмовій формі або явно впливати з умов шлюбного договору*. В разі укладення угоди про вибір права в Україні необхідним є нотаріальне посвідчення (ст. 62 цього Закону).

4. Міжнародно-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин має на меті уніфікацію правового регулювання у даній сфері. До основних міжнародних договорів слід віднести:

- Конвенцію про стягнення за кордоном аліментів 1956 р.,
- Конвенцію про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу 1962 р.,
- Конвенцію про визнання розлучень і рішень про окреме проживання подружжя 1970 р.,
- Конвенцію про укладення і визнання дійсності шлюбів 1978 р.,
- Конвенцію про право, що застосовується до режимів власності подружжя 1978р.,
- Конвенцію про захист дітей та співробітництво у галузі міжнародного усиновлення 1993 р.

5. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві. Правові системи різних держав містять суттєві відмінності щодо визначення правового режиму майна подружжя. У порівняльно-правовому аспекті можна виділити три основні види правових режимів майна подружжя;

а) режим роздільності майна («separate property»), коли майно належить кожному з подружжя окремо.

б) режим спільності майна («community property»), що передбачає об'єднання майна подружжя в єдиний майновий масив і встановлення спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. При цьому кожний із подружжя зберігає право власності на дошлюбне, успадковане та подароване майно.

в) режим відкладеної спільності («deferred community») полягає в тому, що кожний з подружжя визнається власником належного йому майна, яким він володіє,

користується і розпоряджається самостійно. У разі ж припинення шлюбу все майно подружжя розподіляється між ними порівну.

6. Міжнародне усиновлення та його наслідки. Випадки міжнародного усиновлення стосуються інтересів декількох осіб, які є громадянами різних держав, або осіб, які проживають на території різних держав. У праві цих держав можуть закріплюватись різні, навіть протилежні погляди на усиновлення. Ці розбіжності зумовлюються насамперед різними цілями, що поставлені перед інститутом усиновлення у цих державах.

Міжнародною практикою розроблено три підходи до регулювання цього питання:

1) усиновлення за участю іноземного елемента регулюється особистим законом усиновлювача (Австрія, Німеччина, Швейцарія);

2) усиновлення регулюється законом усиновленого (Велика Британія). У Великій Британії наказ про усиновлення видається судом, а усиновлення регулюється внутрішнім англійським правом;

3) відносини з усиновлення регулюються особистим законом усиновлювача з органічним застосуванням особистого закону усиновленого (Франція, Норвегія, Швеція, Фінляндія, країни Латинської Америки).

7. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві. Важливу роль у регулюванні аліментних зобов'язань відіграють міжнародні конвенції та договори про правову допомогу. Так, Конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань, підписана у Гаазі у 1973 р., встановлює загальні положення відносно вибору компетентного права, що застосовується до аліментних зобов'язань, як відносно повнолітніх осіб, так і стосовно дітей (до цього моменту діяла Конвенція 1956 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань відносно дітей).

Конвенція 1973 р. застосовується до аліментних зобов'язань, що виникають із сімейних відносин, батьківства і материнства, шлюбу та свояцтва, включаючи аліментні зобов'язання щодо позашлюбної дитини.

Вибір права відповідно до Конвенції здійснюється за допомогою декількох прив'язок, які перебувають у субпідрядному зв'язку:

- звичайно застосовується право держави звичайного проживання кредитора, що одержує аліменти (у разі зміни звичайного місця проживання кредитора внутрішнє право нового звичайного місця проживання застосовується з моменту настання змін);

- якщо за названим правом одержання аліментів неможливе, застосовується право їх спільного громадянства;

- якщо й останнє не надає права на одержання аліментів, застосовується внутрішнє право держави місця знаходження компетентного органу, до якого здійснюється запит.

Україна є учасницею Конвенції про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 р., яку було ратифіковано 20 липня 2006 р. На відміну від Конвенції 1973 р. ця Конвенція спрямована на матеріально-правове регулювання аліментних відносин. На її виконання Наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2006 р. було затверджено Інструкцію про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном.

Тема 8. Трудові відносини в міжнародному приватному праві

1. Колізійне регулювання міжнародних трудових відносин
2. Міжнародно-правове регулювання праці
3. Працевлаштування іноземців в Україні
4. Трудові права українських громадян за кордоном

1. Колізійне регулювання міжнародних трудових відносин. Закон України «Про міжнародне приватне право» називає таку основну колізійну прив'язку – право держави, де виконується робота. (ст. 52).

Зазвичай, у законодавстві інших країн закріплені не тільки ці але й інші правила. Через це сфера трудових відносин охоплює такі основні колізійні принципи: закон країни праці, вільний вибір права, закон місцезнаходження роботодавця, особистий закон роботодавця, закон прапору судна та ін.

Будь-яка країна може заборонити на своїй території застосування норм іноземного права, якщо воно суперечить публічному порядку. Інші країни прагнуть розширити екстериторіальну дію свого трудового законодавства.

2. Міжнародно-правове регулювання праці. Основне значення у правовому регулюванні праці іноземців належить Загальній декларації прав людини 1948 р., яка визнає за кожною людиною право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23).

Крім того, міжнародно-правове регулювання праці здійснюється Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

Під егідою ООН була прийнята та схвалена Конвенція про захист прав працівників-мігрантів і членів їхніх сімей 1990 р. Конвенція передбачає утворення міжнародного Комітету із захисту прав працівників-мігрантів і членів їхніх сімей.

Найбільшу кількість нормативних актів, що регулюють умови праці та життя працюючих, розроблені під егідою спеціалізованої установи ООН – Міжнародної Організації Праці, що створена в 1919 р. відповідно до Версальського мирного договору.

Значний вплив на міжнародно-правове регулювання праці має Всесвітня федерація профспілок (ВФП). У 50-60-і рр. ВФП прийняла три найважливіших акти – Програму дії профспілок на сучасному етапі й захист інтересів та прав трудящих (1961 р.), Хартію профспілкових прав трудящих (1954 р.) і Хартію соціального страхування (1961 р.).

3. Працевлаштування іноземців в Україні. На території України діє законодавство, яке загалом прирівнює трудові права іноземців до прав громадян України. Регулювання праці іноземців здійснюється насамперед Конституцією України, а також КЗпП України, де в ст. 8 закріплена норма стосовно того, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, в якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України.

Ст. 81 Кодексу законів про працю України визначено співвідношення міжнародних договорів про працю і законодавства України, а саме якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж правила законодавства України щодо праці, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди.

4. Трудові права українських громадян за кордоном. Під час влаштування на роботу трудові відносини виникають і регулюються трудовим законодавством відповідної іноземної держави. У ст. 8 КЗпП України закріплена норма стосовно того, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, у якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України.

Крім того, ст. 53 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає два випадки, коли праця громадян України за кордоном буде регулюватись правом України:

а) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України;

б) громадяни України уклали з роботодавцями – фізичними або юридичними особами України трудові договори щодо виконання роботи за кордоном, зокрема в їхніх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота.

Тема 9. Право власності та право інтелектуальної власності

1. Правове регулювання інституту права власності в законодавстві України та інших країн
2. Колізійні питання права власності
3. Колізійні питання права власності за законодавством України
4. Поняття інтелектуальної власності і її регулювання в міжнародному приватному праві

1. Правове регулювання інституту права власності в законодавстві України та інших країн. Право власності є центральним інститутом цивільного права правової системи будь-якої держави. Всі галузі цивілістичних суспільних відносин, - спадкового або авторського права, сфери торгівлі або шлюбно-сімейних відносин, - завжди включають широкий спектр питань, що розкривають цей інститут. Таким чином, у кожній державі центральним правовим інститутом є інститут права власності.

У державах романо-германської (континентальної) правової системи існує чітке визначення поняття власності і в них це право виступає як окремий правовий інститут.

Країни англосаксонської (загальної) системи права мають свої особливості, оскільки це право залишається переважно судовим, правом судового прецеденту.

2. Колізійні питання права власності. Визначальним початком для вирішення колізійних питань права власності в МПрП є використання прив'язки *lex rei sitae* (закон місцезнаходження речі). Саме відповідно до неї визначається, зокрема, коло і зміст речових прав, умови щодо їх виникнення, припинення, зміни й переходу, суб'єктний склад власників та ін.

Майже у всіх країнах світу колізійна формула *lex rei sitae* визнається засновницькою стосовно прав і обов'язків на нерухоме майно (земельні ділянки, будівлі тощо). Стосовно рухомого майна це правило не є таким безумовним.

Стосовно нерухомого майна законодавство, судова практика, доктрина багатьох держав, у т. ч. системи континентального права, свідчать, що право власності регулюється законом місцезнаходження речі.

Питання колізійного регулювання правового статусу рухомого майна (права вимоги, цінних паперів, транспортних засобів, особистих речей тощо) є дещо складнішим. У таких випадках часто застосовують прив'язку до закону місцезнаходження речі.

3. Колізійні питання права власності за законодавством України. Відповідно до норм Закону України «Про МПП» право власності та інші речові права на рухоме й нерухоме майно пропонується визначати за правом країни, в якій це майно знаходиться, якщо інше не передбачено законом.

Належність майна до рухомих або нерухомих речей, а також іншу юридичну кваліфікацію майна пропонується визначати за правом країни, в якій це майно знаходиться (ст. 38).

Виникнення та припинення права власності та інших речових прав визначається правом держави, у якій відповідне майно перебувало в момент, коли мала місце дія або інша обставина, яка стала підставою для виникнення або припинення права власності та інших речових прав, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України (ст. 39 Закону України «Про МПП»).

Що ж до спеціальних випадків визначення права власності, то відповідно до ч. 2 ст. 39 Закону України «Про МПП» виникнення й припинення речових прав на рухоме майно, що є предметом правочину, пропонується визначати за правом країни, котрій цей правочин підпорядкований, якщо інше не встановлено погодженням сторін. Тут же зазначається, що вибір права країни сторонами правочину не зачіпає прав третіх осіб.

Згідно ст.41 Закону право власності на річ, що знаходиться в дорозі за правочином, визначається правом держави, з якої це майно відправлене, якщо інше не встановлено за згодою сторін.

До того ж, ст. 40 цього Закону встановлює визначати речові права на транспортні засоби та інше майно, що підлягає занесенню до державних реєстрів, за правом країни, в якій ці транспортні засоби або майно зареєстровані.

У ч. 3 ст. 39 зазначається, що виникнення права власності на майно в результаті набувальної давності визначається правом країни, в якій майно знаходилося на момент спливу строку набувальної давності.

4. Поняття інтелектуальної власності і її регулювання в міжнародному приватному праві. Донедавна даний термін на території нашої держави практично не використовувався. Замість поняття «право інтелектуальної власності» вживалися терміни «авторське право» і «патентне право». У 1991 р. був прийнятий Закон України «Про власність», розділ VI якого мав назву «Право інтелектуальної власності», з цього і розпочалося формування законодавства України про інтелектуальну власність.

Як об'єкти права інтелектуальної власності: твори науки, літератури і мистецтва, відкриття, винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної праці.

Особливість прав інтелектуальної власності полягає в тому, що вони мають суворо територіальний характер, на відміну від права власності й інших речових прав.

Право інтелектуальної власності, що виникло на території однієї держави, визнається і діє тільки на території цієї держави. В іншій державі такі права не визнаються і не охороняються, якщо міжнародним договором не встановлене інше. Територіальний характер прав інтелектуальної власності довгий час перешкоджав їхньому нормальному використанню як об'єктів цивільного обороту, приводив до порушень прав авторів, винахідників і інших суб'єктів прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим ще наприкінці 19 століття з'являються міжнародні договори, спрямовані на усунення або пом'якшення територіального характеру прав інтелектуальної власності.

Тема 10. Правочини з іноземним елементом

1. Поняття та різновиди правочинів з іноземним елементом
2. Форма та зміст правочину. Сфера дії права, що застосовується до правочину
3. Особливості колізійного регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві
4. Договір міжнародної купівлі-продажу товарів. Правила ІНКОТЕРМС
5. Договір міжнародного перевезення вантажу, пасажирів та багажу. Поняття міжнародних перевезень

1. Поняття та різновиди правочинів з іноземним елементом. У теорії та практиці законодавчого регулювання питань правочинів (угод, договорів) та їхньої класифікації неоднозначні, за кордоном під ними прийнято розуміти угоди, в яких одна зі сторін є іноземним громадянином (частіше підприємцем) або іноземною юридичною особою, а інша – її іноземним контрагентом.

Змістом цих правочинів (угод, договорів) найчастіше є здійснення операцій із ввезення або вивезення товарів (послуг) через державний кордон однієї або декількох держав. У зв'язку з ускладненням суспільних відносин зростає кількість правочинів (угод, договорів), що мають інший зміст, а саме договори страхування за участю іноземних страховиків, договори щодо надання послуг, які зумовлюють необхідність законодавчих змін на внутрішньодержавному й міжнародному рівнях.

У доктрині та зарубіжному законодавстві такий самостійний (за класифікацією) різновид договору (угоди), як зовнішньоекономічний договір (угода), що зазвичай

тлумачиться як угода, спрямована на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

За об'єктним складом зовнішньоекономічні договори поділяються на такі:

договір міжнародної купівлі-продажу товару (основний різновид зовнішньоекономічних угод); договір підряду; договір будівельного підряду; договір міни; договір лізингу; договір комісії та інші.

За кількістю учасників усі зовнішньоекономічні договори поділяються на:

– односторонні (видача доручення іноземній юридичній або фізичній особі на здійснення дій);

– двосторонні (договори міжнародної купівлі-продажу товарів та інші);

– багатосторонні (договір щодо спільної діяльності, установчий договір та інші).

2. Форма та зміст правочину. Сфера дії права, що застосовується до правочину. У чинному Цивільному Кодексі України (ст. 205) встановлено, що правочин може вчинятися усно або в письмовій формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. Нововведенням, запропонованим українським законодавцем у чинному Цивільному Кодексі України можна вважати визначене правило, згідно з яким правочин вважається вчиненим в усній формі, якщо воля виражається не словесно, а через поведінку сторін, яка засвідчує їхню волю на настання відповідних правових наслідків, або ж мовчанням.

Законодавець закріплює можливість вчинення правочинів в електронній формі (ч. 2 ст. 207 Цивільного Кодексу України). Така позиція є загальноновизнаною і загальноновживаною як в практиці міжнародного (Директива 2000/31/ЄС щодо електронної комерції), так і внутрішньодержавного регулювання (§ 312b Цивільного уложення Германії) форми правочину.

У деяких країнах існують норми, що передбачають можливість укладати правочин у будь-якій зручній для сторін формі.

Ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право» містить правило, згідно з яким форма правочину має відповідати вимогам того правопорядку, який застосовується до змісту правочину. Водночас визначено, що для дотримання вимог стосовно форми правочину є достатнім дотримання вимог права місця його вчинення, а у випадках знаходження сторін правочину в різних державах достатнім є дотримання вимог права місця проживання сторони, яка зробила пропозицію (запропоновану кумуляцію колізійних прив'язок).

Якщо сторони самостійно не здійснили вибір права, що підлягає застосуванню до змісту правочину, його зміст визначається згідно з правом тієї держави, яке має найтісніший зв'язок із правочином.

3. Особливості колізійного регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві. У міжнародній практиці правового регулювання договірних відносин за участю іноземного елементу прийнятим є правило, за яким законодавець надає право сторонам самостійно обирати правопорядок, який

регулюватиме ці відносини. Однак такий вибір може бути обмежений імперативними нормами, що містяться у відповідних законодавствах країн світу (наприклад ст. 43 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Однак коли сторони договору не обрали це право, для розв'язання питання щодо вибору компетентного правопорядку варто застосовувати право тієї держави, яка має найтісніший зв'язок з цим договором.

В інший спосіб, порівняно із загальним правилом доктрини відповідного виконання, вирішується питання вибору права, що застосовується до договорів:

- щодо нерухомого майна – застосовується право тієї держави, у якій знаходиться це майно, а якщо це майно підлягає реєстрації, – право держави, де здійснена реєстрація;
- щодо спільної діяльності або виконання робіт – право держави, у якій ця діяльність здійснюється або створюються передбачені договором результати;
- в укладених на аукціоні, за конкурсом або на біржі застосовуються правові норми держави, в якій здійснюється аукціон, конкурс або знаходиться біржа.

4. Договір міжнародної купівлі-продажу товарів. Правила ІНКОТЕРМС. Договір міжнародної купівлі-продажу товарів – це угода суб'єктів міжнародного приватного права, що спрямована на встановлення, зміну та припинення прав та обов'язків у сфері міжнародної купівлі-продажу товарів; комерційний характер дій суб'єктів міжнародного приватного права у сфері міжнародної купівлі-продажу товарів; комерційні підприємства суб'єктів договірних відносин із міжнародної купівлі-продажу товарів на момент укладення договору знаходяться в різних державах.

Правова регламентація відносин, що виникають стосовно укладення, зміни та розірвання цієї категорії договорів здебільшого відбувається в міжнародно-правових актах. Найважливішими серед них є «Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів», прийнята в 1980 р. у Відні та «Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів», прийнята в 1974 р. у Нью-Йорку. Україна є учасницею цих Конвенцій.

Одним із найважливіших актів Міжнародної торговельної палати, що забезпечують водночас однакове розуміння й застосування основних принципів міжнародних торговельних відносин, є Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (ІНКОТЕРМС).

Зазначені правила для правовідносин із суб'єктами господарювання – резидентами України діють в редакції 1990, 2000, 2010 та 2020 рр.

МІСЦЕ ПРАВИЛ ІНКОТЕРМС У СВІТІ:

- Правила Інкотермс – це рекомендації!
- Можна використовувати попередню редакцію правил, можна вносити зміни, можна не використовувати зовсім.
- Якщо контрагенти до цього використовували правила Інкотермс у своїх контрактах – передбачається автоматичне використання їх у договорах сторін.

5. Договір міжнародного перевезення вантажу, пасажирів та багажу. Поняття міжнародних перевезень.

Із розвитком міжнародного співробітництва перевезення не закінчуються на території однієї країни, а мають своє продовження на території інших держав. Міжнародними вважаються перевезення пасажирів і вантажу між двома чи декількома державами. Особливістю міжнародних транспортних відносин є наявність іноземного елемента: перевезення виконується за кордон, отже процесу переміщення властивий іноземний елемент.

Особливістю для таких перевезень є те, що основні питання такого різновиду діяльності регулюються міжнародними угодами (транспортними конвенціями).

На сьогодні основним джерелом правового регулювання міжнародних перевезень пасажирів та їхнього багажу, вантажів є міжнародні угоди. Багато з них охоплюють усі або декілька різновидів транспорту, наприклад, Конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів від 24 травня 1980 р.

Крім міжнародних угод, в процесі регулювання міжнародних перевезень велике значення мають внутрішньодержавні акти. В Україні це Цивільний кодекс, Повітряний кодекс, Кодекс торговельного мореплавства, Закон України «Про залізничний транспорт», Закон України «Про автомобільний транспорт».

Практика міжнародних перевезень визначила найпоширеніші колізійні прив'язки, серед них закон місця відправлення товару, закон місця нанесення шкоди, особистий закон перевізника та інші.

Тема 11. Деліктні зобов'язання в міжнародному приватному праві

1. Колізійне регулювання деліктних зобов'язань
2. Прив'язки колізійних норм деліктного права
3. Спеціальні колізійні правила
4. Регламентація деліктних зобов'язань за міжнародним приватним правом в Україні

1. Колізійне регулювання деліктних зобов'язань. Зобов'язання із заподіяння шкоди має зв'язок більш як з одним правопорядком, коли:

- а) підстава деліктних відносин (протиправна шкода) проявляється у кількох державах;
- б) принаймні один із суб'єктів деліктних відносин — іноземець;
- в) дія делінквента, що породжує обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду, простирається в іноземну правову сферу;
- г) предмет деліктних відносин (у зобов'язальних майнових відносинах) пошкоджується в умовах іноземного правопорядку;

г) суб'єктивне право потерпілого і юридичний обов'язок делінквента виникають в одних державах, а реалізуються в інших;

д) права третіх осіб обговорюються за законодавством іноземної держави;

е) право на відшкодування шкоди є похідним від договірних відносин сторін чи від інших преюдиціальних фактів, що обговорюються за іноземним правом (договір страхування, договір найму, угода про звільнення делінквента від обов'язку відшкодувати шкоду і т. ін.);

є) справа про відшкодування шкоди розглядається в іноземному суді;

ж) рішення про відшкодування шкоди виконується в іноземній країні.

Наведений приклад можна іменувати «простою» колізією, що має звичайний міжнародний характер. Але трапляються і такі випадки, коли про наявність делікту в міжнародному приватному праві можна говорити в разі існування деліктних відносин, які пов'язані з більшою кількістю правопорядків.

Складні, з точки зору правового регулювання, бувають випадки, які отримали в науковій літературі назву «транскордонні делікти». Характеризуються вони тим, що дія має місце в одній країні, а наслідки цієї дії проявляються в іншій.

2. Прив'язки колізійних норм деліктного права безпосередньо вказують на право певної країни, за яким слід вирішувати спірні питання деліктного зобов'язання у сфері міжнародного приватного права.

У сфері деліктних зобов'язань міжнародного приватного права основною, найбільш поширеною прив'язкою, що наближається до звичаєвої, має довгу історію практичного застосування і повсюдного закріплення як на рівні національного законодавства, так і на рівні міжнародних угод, є прив'язка до закону місця вчинення делікту (*lex loci delicti commissii*).

Теорія «аналізу інтересу» була запроваджена у практиці і законодавстві штату Луїзіана. Так, Цивільний кодекс 1825 р. у ст. 3542 встановлює загальне правило, згідно з яким будь-яке питання у деліктних зобов'язаннях регулюється законодавством штату, устремлінням якого була б нанесена більш серйозна шкода, якби його законодавство не було застосоване до цього питання. Цей штат визначається оцінюванням сили й доцільності устремлінь залучених штатів, що мають відношення до справи.

Таким чином, на основі оцінки та «зважування» інтересів різних країн щодо застосування їх права по відношенню до деліктних відносин з іноземними характеристиками і буде встановлено статут деліктного зобов'язання. При цьому враховуються зацікавленість держав у застосуванні їх права, значення і сфера застосування внутрішніх норм, ступінь порушення певного правопорядку тощо.

Запропонований американською колізійною доктриною підхід урахування «результату» також знайшов своє втілення у законодавстві і практиці деяких країн. Він ґрунтується на тому, що в разі виникнення деліктних відносин слід застосовувати право тієї країни, згідно з яким потерпілий отримає максимальне відшкодування шкоди.

Крім того, для цілей врахування інтересів потерпілого в деяких законодавствах встановлюється можливість його автономії волі, яка означає, що потерпілий може у законодавчо визначених межах самостійно здійснити вибір права для відшкодування шкоди, яка йому завдана.

У ряді країн традиційна прив'язка до *lex loci delicti commissi* застосовується поруч із законом суду (*lex fori*).

Досить часто у деліктному праві різних країн встановлюється прив'язка до законодавства країни громадянства сторін деліктних відносин.

Аналогічно діє прив'язка до спільного місця звичайного перебування сторін делікту або місця їх спільного проживання.

3. Спеціальні колізійні правила. Законодавства деяких країн встановлюють спеціальні норми відповідальності, які стосуються страхування, трудового права, недоліків товару, конкуренції, ядерної шкоди, відповідальності у відкритому морі, дифамації, відповідальності за дорожньо-транспортні події тощо.

Спеціальні норми про колізії відносно страхової відповідальності встановлені у законодавствах Грузії, Канади, Румунії, Тунісу, Швейцарії.

Так, за п. 3 ст. 42 Закону Грузії 1998 р. № 1362–ІІс про міжнародне приватне право, потерпілий може пред'явити свої вимоги безпосередньо страхователю відповідальності, якщо це передбачено законодавством країни, що застосовується у відношенні відповідальності за відшкодування шкоди, чи законодавством країни, якому підкоряється договір про страхування.

Прив'язка до національного права діє в Канаді (Квебек); до закону договору страхування – в Румунії; до закону шкідливої дії чи до договору страхування – в Тунісі; в Швейцарії законодавчо встановлено можливість вибору юрисдикції у справах про позови до страховщика з-поміж законів місця ділового обзаведення страховщика, місця здійснення протиправної дії чи місця настання шкідливих наслідків.

У багатьох законодавствах встановлено окремі норми, що стосуються регулюванню колізій, пов'язаних із заподіянням шкоди через недоліки товарів.

Досить часто країни намагаються встановити колізійні норми для регулювання питань, пов'язаних з конкуренцією (Грузія, Австрія, Швейцарія, Естонія).

Прив'язка до права країни, на ринку якої настали шкідливі наслідки, поєднується з прив'язкою місцезнаходження підприємства за законодавством Швейцарії стосовно вимог, що ґрунтуються на недобросовісній конкуренції; стосовно ж вимог, які випливають з обмеження конкуренції, застосовується право держави, на ринку якої настали шкідливі наслідки безпосередньо для потерпілого.

За законом Австрії та Грузії, вимоги з недобросовісної конкуренції визначаються за правом країни, на ринок якої конкуренція чинить вплив.

Як загальне правило, колізійна прив'язка до місця події, що спричинила ядерну шкоду, встановлюється в законодавстві Швейцарії, що, однак, доповнюється прив'язками до місцезнаходження установки, яке збігається з місцезнаходженням швейцарського суду; для відповідальності за шкоду, заподіяну при транспортуванні ядерної сировини, діє прив'язка до місця події у поєднанні з законом суду за місцем проживання особи, яка здійснювала це транспортування, чи за обраним місцем.

Для відшкодування шкоди, заподіяної за межами суверенних держав на зареєстрованих засобах водного чи повітряного транспорту, також встановлюється окрема колізійна прив'язка *lex flagi* — закон права держави, під прапором чи іншим розпізнавальним знаком якого транспортний засіб пересувався на момент здійснення правопорушення (Угорщина); для В'єтнаму прив'язкою у цій сфері буде національність повітряного судна чи корабля.

Іноколи спеціальні колізійні норми встановлюються для відшкодування шкоди, завданої поширенням ганебних відомостей.

За законодавством Швейцарії, потерпілий має можливість здійснити вибір права з-поміж права держави звичайного місця свого перебування, права держави місця ділового обзаведення чи звичайного перебування заподіювача шкоди та права держави настання шкідливих наслідків.

Угорщина, Туніс і Швейцарія у своїх законодавствах встановлюють спеціальну колізійну норму для регулювання вибору права у випадках спричинення шкоди порушенням правил дорожнього руху.

4. ***Регламентация деліктних зобов'язань за міжнародним приватним правом в Україні.*** В Україні чинним є лише один спеціальний нормативний акт, який регулює колізійні питання деліктних зобов'язань, — Кодекс Торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р.

Згідно зі ст. 5 цього Кодексу, у разі заподіяння судном шкоди, відшкодування завданих збитків регулюється законодавством держави, де мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди; а якщо шкода заподіяна у відкритому морі — законодавством держави, під прапором якої плаває судно.

Для випадків відшкодування збитків у разі зіткнення суден у внутрішніх водах або територіальному морі застосовується законодавство держави, де сталося зіткнення.

Якщо судна, що зіткнулися, плавають під одним прапором і не зачіпають інтересів третьої сторони — застосовується право держави прапора цих суден (ст. 296).

У разі заподіяння ядерної шкоди судном, обладнаним ядерною установкою на території України, включаючи територіальне море, а також у разі заподіяння ядерним судном, що плаває під державним прапором України, ядерної шкоди у виключній морській економічній зоні — застосовуються норми гл. 5 Кодексу торговельного мореплавства України (ст. 314).

Певну регламентацію отримують колізійні питання зобов'язань з відшкодування шкоди у договорах про правову допомогу, що були укладені колишнім СРСР і Україною з деякими державами.

Основною є колізійна прив'язка до закону держави, де мала місце дія чи інша обставина, що є підставою для відшкодування шкоди; якщо сторони за цим зобов'язанням є громадянами однієї держави — застосовується право останньої в договорах СРСР з Кубою від 28 грудня 1984 р. і Монголією від 23 вересня 1988 р.

Тема 12. Міжнародний цивільний процес

1. Поняття міжнародного цивільного процесу
2. Джерела міжнародного цивільного процесу
3. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом

1. Поняття міжнародного цивільного процесу. Основною проблемою МПрП є проблема вибору між правовими системами декількох країн, які «стикаються» одна з одною при виникненні приватноправових відносин з іноземним елементом. Проблема вибору стосується не тільки матеріального права, а й правопорядку в цілому, включаючи вибір судової юрисдикції певної країни. В багатьох державах включення процесуального елемента до сфери дії МПрП відображено в чинному законодавстві, і це характерно не тільки для країн англо-американської системи права, а й для Австрії, Чехії, Угорщини, Монголії, країн Латинської Америки.

Міжнародне цивільне процесуальне право — це сукупність процесуальних правових норм, що містяться у внутрішньому праві держави і міжнародних договорах за участю цієї держави, які регулюють цивільно-процесуальні відносини з іноземним елементом при здійсненні правосуддя з цивільних справ і надання міжнародної правової допомоги.

До компетенції МЦП найчастіше відносять вирішення питань щодо:

- 1) цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних підприємств і організацій;
- 2) судового імунітету іноземної держави та її дипломатичних представників, міжнародних (міждержавних) організацій;
- 3) міжнародної підсудності (юрисдикції) з цивільних справ;
- 4) іноземних судових доручень;
- 5) визнання та примусового виконання іноземних судових рішень з цивільних справ та ін.

2. Джерела міжнародного цивільного процесу. Головним внутрішнім джерелом МЦП є Конституція України. Стаття 26 Конституції гарантує іноземцям та особам без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, ті самі права і свободи та покладає на них такі самі обов'язки, як і на громадян України, за деякими винятками. Відповідно до ч. 2 ст. Конституції кожний, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, мають гарантоване державою право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Закон України «Про міжнародне приватне право» містить розділи XI-XIII, присвячені провадженню у справах за участю іноземних осіб, підсудності та виконанню іноземних судових доручень, визнанню та виконанню рішень іноземних судів.

Також спеціальні розділи — про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні (IX) та провадження у справах за участю іноземних осіб (XI) — містяться в ЦПК України.

Цивільні процесуальні норми містяться і в законах України від «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців», «Про нотаріат» та ін.

Враховуючи, що іноземна держава, її дипломатичні представники і деякі інші особи користуються судовим імунітетом, до джерел МЦП слід віднести затверджений Указом Президента України від 25 червня 2002 р. у редакції Указу від 18 жовтня 2022 р. Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України і заяв, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок міжнародного збройного конфлікту на території України, Консульський Статут від 2 квітня 1994 р., Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене

Указом Президента України від 10 червня 1993 р., а також Положення про закордонні дипломатичні установи України, затверджене Указом Президента України від 15 березня 2021 р.

Друга група джерел МЦП — міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Важливим джерелом МЦП є Віденська конвенція від 23 серпня 1978 р. «Про правонаступництво держав відносно договорів», яка набрала чинності для України 6 листопада 1996 р. Стосовно міжнародних договорів, у яких Україна самостійно не брала участі, діють загальні положення Конвенції, викладені в ч. IV «Об'єднання та відокремлення держав», зокрема у ст. 34 «Правонаступництво держав в разі відокремлення частин держави». Згідно з цією статтею, якщо частини території держави відокремлюються і утворюють нові держави, будь-який договір, що діє на момент правонаступництва держав, продовжує діяти відносно кожної утвореної таким чином держави-наступника.

3. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом. У практичному аспекті під міжнародною підсудністю цивільної справи з іноземним елементом розуміють установлення таких її властивостей і ознак, за якими її може бути віднесено до компетенції судових органів тієї чи іншої країни.

Таким чином, міжнародна підсудність - це розмежування компетенції між судовими органами тієї чи іншої держави щодо розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ з іноземним елементом та здійснення окремих процесуальних дій стосовно іноземної особи. При вирішенні питання про міжнародну підсудність суд іноземної держави повинен встановити межі власної компетенції та не зачіпати питання про те, чи компетентний вирішувати дану справу будь-який інший іноземний суд або інший юрисдикційний орган.

Вирішуючи питання про підсудність справ з іноземним елементом, суди України повинні керуватися не тільки нормами внутрішнього процесуального законодавства, а й тими колізійними нормами, які містяться перш за все у двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу та інших міжнародних договорах.

Відповідно до ст. 497 ЦПК підсудність судам України цивільних справ по спорах, у яких беруть участь іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також по спорах, у яких хоча б одна із сторін проживає за кордоном, визначається законодавством України. Отже, при вирішенні питання про міжнародну підсудність в Україні також діє «закон суду» (*lex fori*).

Загальні правила підсудності цивільних справ з іноземним елементом регулюються ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»: підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися. Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа

із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Зазначений закон передбачає два види міжнародної підсудності: виключну та альтернативну.

Договірна підсудність, передбачена п. 1 ст. 76 зазначеного Закону, найчастіше використовується у господарських правовідносинах, оскільки сторони заздалегідь можуть домовитися про те, в якій юрисдикції та в якому суді розглядатимуться можливі спори.

Стаття 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» містить перелік випадків, коли справи з іноземним елементом підсудні виключно судам України і не можуть розглядатися за кордоном.

Тема 13. Міжнародний комерційний арбітраж та інші альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом

1. Поняття і різновиди міжнародного комерційного арбітражу
2. Альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом

1. Поняття і різновиди міжнародного комерційного арбітражу.

Міжнародний комерційний арбітраж (або третейський суд) є різновидом комерційного арбітражу.

Сутність арбітражу полягає в тому, що він є альтернативним засобом вирішення спорів, що виникають у сфері економічного обігу, який базується на договорі й який виключає юрисдикцію державних судів з розгляду певної справи.

Договірна сутність арбітражу означає, що його формування є прерогативою сторін.

Заснування або обрання арбітражу здійснюється сторонами, між якими існує суперечка стосовно права. Законодавство різних держав закріплює можливість розгляду міжнародними комерційними арбітражами цивільних справ між національними, з одного боку, та іноземними суб'єктами права – з іншого, а в низці випадків – і можливість розгляду арбітражами цивільних справ у суперечках між іноземними суб'єктами права.

Основним законом, що регулює відносини з розгляду суперечок є Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», який заснований на визнанні корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення суперечок, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку; враховує положення щодо такого арбітражу, які є в міжнародних договорах України, а також у типовому законі, прийнятому в 1985 р. Комісією ООН із права міжнародної торгівлі й схваленому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві.

Згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» в міжнародний комерційний арбітраж можуть передаватися суперечки, що виникають

з договірних та інших цивільно-правових відносин під час здійснення зовнішньоторгових та інших різновидів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї зі сторін знаходиться за кордоном, а також суперечки підприємств із іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань й організацій, створених на території України, між собою, суперечки їхніх учасників та їхні суперечки з іншими суб'єктами права України (ст. 1).

Перевага арбітражу полягає, насамперед, у тому, що він забезпечує прийнятну, доступну і просту, на відміну від судової, процедуру вирішення суперечок. Досить важливим є і те, що сторони можуть формувати склад арбітражу, який розглядає і вирішує справи, що сприяє довірі сторін до арбітрів і їхньої компетентності. Проведення в арбітражі передбачає також можливість узгодити взаємно-прийнятну мову проведення. Проведення в арбітражі має конфіденційний характер на відміну від гласності судового процесу, що є також його перевагою. До переваг арбітражу належить також можливість обирати не тільки прийнятну арбітражну процедуру, але і прийнятне право. Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень суду, є остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного проведення. Особливо варто підкреслити існування механізму, що забезпечує визнання і виконання рішень комерційного арбітражу в межах конвенційного регулювання цього питання.

2. Альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом.

Історично першими способами розв'язання спорів з іноземним елементом був міжнародний комерційний арбітраж та звернення до державного судочинства, але після Другої світової війни почала складатися система міжнародного судочинства, перш за все для вирішення міждержавних спорів та інших спорів публічно-правового характеру.

Особливий інтерес з погляду вирішення спорів приватноправового характеру з іноземним елементом являють Постійна палата третейського суду, Суд Європейських Співтовариств (Суд ЄС).

Діяльність Постійної палати третейського суду базується на Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів 1907 року. Постійна палата третейського суду (Permanent Court of Arbitration) не є міжнародною міжурядовою організацією, основною функцією якої є допомога у створенні та функціонуванні арбітражних трибуналів для вирішення специфічних питань.

Структура Постійної палати третейського суду складається з трьох органів, якими є Адміністративна рада, Бюро незалежних арбітрів та Міжнародне бюро (Секретаріат).

Адміністративна рада складається з представників держав-членів конвенції, акредитованих у Нідерландах, її очолює міністр закордонних справ Нідерландів. Основним завданням цього органу є визначення спільно з генеральним секретарем політики організації, забезпечення загальної координації діяльності Постійної палати

третейського суду, здійснення загального адміністративного нагляду, а також контролю за виконанням бюджету.

Міжнародне бюро складається з досвідчених експертів у галузі права та управління, які призначаються з урахуванням принципу справедливого представництва різних держав. Його очолює генеральний секретар. Бюро забезпечує реєстрацію послуг та адміністративну підтримку трибуналів і комісій, організовує наради і слухання, надає канцелярські послуги, а також послуги перекладу в діяльності трибуналів.

Бюро незалежних арбітрів - структура, до складу якої входять потенційні арбітри члени суду. Вони призначаються державами-учасниками. Кожна з них призначає не більше чотирьох осіб, спеціалістів з питань міжнародного права. Ці особи вносяться як члени Постійної палати в особливий список. Члени Палати призначаються на шестирічний строк, їхні повноваження можуть бути відновлені.

Процедура вирішення міжнародних спорів Постійною палатою третейського суду охоплює арбітраж, посередництво, примирення, а також слідчі комісії зі встановлення фактів.

VI. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література:

1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р. // Офіційний вісник України . – 2010.- №84. – Ст. 2989
2. Інструкція про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні [Електронний ресурс]: затв. наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18 січня 1996 р. №30 (з наступними змінами). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0034-96>
3. Кодекс торговельного мореплавства // Відомості Верховної Ради України. – 1995.– № 47.– Ст. 349; 48.– Ст. 349; №49.– Ст. 349; №50.– Ст. 349; №51.– Ст. 349; 52.– Ст. 349.
4. Конвенція питань цивільного процесу від 01.03.1954 р.
5. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 року.
6. Конвенція про отримання а кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18 березня 1970 року
7. Конвенція про правову допомогу та правові відносини з цивільних, сімейних та кримінальних справ від 22 січня 1993р. (м. Мінськ).
8. Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП) : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 14 листоп..1975 р. // Офіційний вісник України.- 2007.– № 3.– Ст. 138.
9. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2012.– № 44-45, №46-47, №48.– Ст. 552
10. Питання видачі, продовження дії та анулювання дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства : постанова Кабінету 108 Міністрів

України від 27 травн. 2013 р. № 437 // Офіційний вісник України.– 2009.– N 26.– Ст. 871.

11. Про автомобільний транспорт : закон України від 05 квітня 2001 р. №2344-III // Відомості Верховної Ради України.– 2006.– № 32.– Ст. 273

12. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146

13. Про громадянство України : закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

14. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : закон України від 1 липня 2004 р. №1952IV // Відомості Верховної Ради України.- 2004.- N 51.- Ст. 553.

15. Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку [Електронний ресурс]: Директива 2000/31/ЄС. – Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_224

16. Про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 19 травн..1956 р. // Офіційний вісник України.- 2006.– № 34. – Ст. 2415

17. Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 11 квітня 1980 р. // Офіційний вісник України.- 2006.– № 15.– Ст. 1171

18. Про електронні підписи [Електронний ресурс] : типовий закон ЮНІСТРАЛ.– Режим доступу: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce/2001Model_signatures.html

19. Про закон, що може бути застосовний до передачі права власності при міжнародній купівлі-продажу товарів [Електронний ресурс] : конвенція

- Організації Об'єднаних Націй від 15 квітня 1958 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_b86
20. Про залізничний транспорт : закон України від 04 липн. 1996 р. № 273/96-ВР // Відомості Верховної Ради України.– 1996.– № 40.– Ст. 183
21. Про затвердження Переліку інфекційних хвороб, захворювання на які є підставою для відмови у наданні дозволу на імміграцію в Україну : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.10.2001 р. № 415 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 45. – Ст. 2030.
22. Про затвердження Положення про посвідчення біженця : постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2012 р., № 202 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 20. – Ст. 761.
23. Про зовнішньоекономічну діяльність : закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР.– 1991.– № 29.– Ст.377.
24. Про імміграцію : закон України від 7 червня 2001 р. № 2491-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.
25. Про імунітет держав [Електронний ресурс] : конвенція від 16 травня 1972 р. № ETS N74. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_060
26. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року N 2709-IV // Відомості Верховної Ради України.- 2005.- № 32.- ст.422.
27. Про міжнародні кредитові переводи [Електронний ресурс] : типовий закон ЮНІСТРАЛ. – Режим доступу: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/payments/1992Model_credit_transfers.html
28. Про Міжнародну морську організацію : конвенція Міжнародної морської організації від 01.01.1982 р. // Офіційний вісник України.– 2006.– N 44.– Ст. 2982
29. Про міжнародну цивільну авіацію : конвенція Міжнародної організації цивільної авіації від 07.12.1944 // Офіційний вісник України. – 2004.– N 40.– Ст. 2667

30. Про оплачувані відпустки [Електронний ресурс]: конвенція Міжнародної організації праці від 24 червня 1970 р. №132. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_022
31. Про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів : конвенція Організації Об'єднаних Націй від 14 червня 1974 р. // Відомості Верховної Ради України.- 1993.- № 36.- ст. 368.
32. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : закон України від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 18. – Ст. 101
33. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
34. Про правову допомогу й правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах : конвенція від 22 січня 1993 р. // Офіційний вісник України.- 2005.– №44.– Ст. 2824.
35. Про приєднання України до Афінської конвенції про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 року і Протоколу 1976 року до неї : закон України від 15 липн. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України.– 1994.– № 33 (16.08.94).– Ст. 305.
36. Про приєднання України до Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (КОТИФ) : закон України від 05.черв. 2003 р.// Відомості Верховної Ради України.- 2003.– № 39. – Ст. 342.
37. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів [Електронний ресурс] : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23 серпня .1989 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7978-11>

38. Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця. : конвенція Міжнародної організації праці від 22 червня 1982 р. №158 // Офіційний вісник України. – 2007.– N 92.– Ст. 3388.
39. Про ратифікацію Конвенції про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу: закон України від 8 квітня 1999 р. № 581-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999.– № 19.– Ст. 179
40. Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення [Електронний ресурс] : конвенція Міжнародної організації праці від 28 червня 1962 р. №118. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_017
41. Про скорочення випадків багатогромадянства та про військову повинність у випадках багатогромадянства [Електронний ресурс] : конвенція Ради Європи від 6 травня 1963 р. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_302
42. Про транспорт : закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 51. – Ст.446.
43. Про фермерське господарство : закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України.–2003.- № 45.– Ст. 363
44. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
45. Указ Президента України „Про Консульський статут України від 02 квітня 1994 р. № 127
46. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№140-144. – Ст. 356.
47. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. / Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

48. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-І // ВВР України.- 2017.- № 48.- Ст. 436 в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017р.
49. Чубарев В.Л. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. –К.: Атіка, 2006. – 608с.

Додаткова література:

50. Аракелян М. Р. Приєднання України до процесу уніфікації актів міжнародного приватного права в ЄС/ М. Р. Аракелян, Ю. Ю. Акіменко, О. О. Белогубова // Правові новели.- 2023.- № 19.- С. 290-295.
51. Барабаш А. Особливості колізійно-правового регулювання міжнародних приватних відносин в ФРН / А. Барабаш // Юридичний вісник.- 2024.- № 4.- С. 155-160.
52. Войтович П. Міжнародне приватне право та міжнародний цивільний процес сучасності: змістовний ракурс та методика викладання / П. Войтович // Юридичний вісник.- 2023.- № 3.- С. 7-14.
53. Войтович П. П. Педагогічна концепція викладання "Міжнародного комерційного арбітражу", "Міжнародного цивільного процесу", "Міжнародних контрактів" та циклу інших приватно-правових дисциплін міжнародного характеру / П. П. Войтович // Інноваційна педагогіка.- 2023.- Вип. 61(2).- С. 237-241.
54. Волторніст О. С. Результати роботи Гаазької конференції з міжнародного приватного права з питання уніфікації норм щодо юрисдикції у міжнародному приватному праві / О. С. Волторніст // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.- 2024.- Вип. 85(4).- С. 220-225.
55. Дахно І.І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. –К.: МАУП, 2001.

56. Діковська І.А. Договір повітряного чартеру у міжнародному приватному праві: автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.А. Діковська. – Київ, 2002. – 19 с.
57. Кузьменко О. Ю. Взаємодія між міжнародним приватним правом та публічним міжнародним правом: питання конфлікту, норм та їх регулювання/ О. Ю. Кузьменко, Л. А. Панасевич, І. В. Новосад // Аналітично-порівняльне правознавство.- 2023.- № 5.- С. 152-156.
58. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / За ред.. доктора юридичних наук, проф. А.Довгєрта. –Х.: ТОВ «одісей», 2008. – 352с.
59. Міжнародне приватне право: навч. посібник / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
60. Міжнародне приватне право: Навч. посібник / За ред. В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана. – К., Юрінком Інтер, 2005. – 368 с.
61. Міжнародне приватне право: Навч. посібник / За ред. С.Г. Кузьменко – К., «Центр учбової літератури», 2010. – 316 с.
62. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. Проф. В.П.Жушмана та доц. І.А.Шуміло. – Х.: Право, 2011. – 320с.
63. Ребкало М. М. Вплив Гаазьких конвенцій з міжнародного приватного права на формування механізму захисту прав дитини у сфері цивільного та сімейного права України: колізії і шляхи розв'язання / М. М. Ребкало // Науковий вісник Сіверщини. Серія : Право.- 2024.- № 3.- С. 87-97.
64. Салоїд С. В. Держава як суб'єкт міжнародного приватного права / С. В. Салоїд, С. О. Кириченко, О. І. Хлебінська // Економіка. Фінанси. Право.- 2024.- № 2.- С. 57-60.
65. Федіняк Г.С., Федіняк Л.С. Міжнародне приватне право: Підручник. – 4-те вид., переробл. і допов. –К.: Атіка, 2009. – 500с.

66. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Практикум з курсу «Міжнародне приватне право»: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2007. – 312с.
67. Шевченко Л. А. Історичні аспекти виникнення міжнародного приватного права: античний та середньовічний етапи / Л. А. Шевченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.- 2024.- Вип. 84(4).- С. 366-370.
68. Шишкар'ов К. Б. Застосування Міжнародного приватного права при переміщеннях у космосі на відстані світових років, використовуючи технології майбутнього/ К. Б. Шишкар'ов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.- 2023.- Вип. 80(2).- С. 383-388.
69. Шишкар'ов К. Б. Міжнародне приватне право в аспекті космічного права / К. Б. Шишкар'ов // Аналітично-порівняльне правознавство.- 2023.- №5.- С. 258-261.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Верховна Рада України <http://zakon0.rada.gov.ua>
2. Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/>
3. [Міністерство юстиції України](https://minjust.gov.ua/ua) <https://minjust.gov.ua/ua>
4. Верховний Суд України <http://www.scourt.gov.ua/>
5. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ <http://sc.gov.ua/>